

КИВЛЮК О. П.

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри методології науки
та міжнародної освіти,

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

E-mail: panyolga@ukr.net ORCID: 0000-0002-7900-9299

ВОРОНКОВА В. Г.

доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри менеджменту організацій
та управління проектами,

Запорізька державна інженерна академія (Запоріжжя, Україна)

E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4361-1701

2.3 ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ (STEM-ОСВІТИ) ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ SMART- СУСПІЛЬСТВА ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Вступ

2.3.1 Інноваційна освіта як виклик глобалізації

2.3.2 Глобалізація освіти як феномен, процес, результат та інститут

2.3.3 Освітня культура інформаційного суспільства в контексті глобалізаційної реальності

2.3.4 Трансформація освіти в «культурний продукт» в контексті культурологічної парадигми

2.3.5 Stem-освіта як фактор становлення і розвитку smart-суспільства за умов глобалізаційної реальності

Висновки

Список використаних джерел

Анотація. За останні десятиліття в світі відбулися радикальні зміни, пов'язані з глобалізацією, інформатизацією, що виснули на передній план інноваційну освіту, яка базується на знаннях та інноваціях та набуває великої актуальності. **Постановка проблеми - в аналізі** філософсько-методологічних та соціально-економічних проблем інноваційної освіти як складного соціального феномена і динамічного процесу, що формується системою освітніх закладів. Інноваційна освіта в нових умовах нового тисячоліття розглядалася такими вченими, як В.Андрющенко, Т.Андрющенко, О.Базалук, В.Вашкевич, В.Воронкова, Л.Губерський, Е.Герасимова, Л.Горбунова, І.Добронравова, Т.Жижко, О.Кивлюк, С.Клепко, Н.Кочубей, А.Кравченко, В.Кремень, М.Култаєва, С.Куцепал, В.Кушерець, В.Муляр, І.Немчинов, О.Панченко, О.Пунченко, І.Родіонова, Т.Розова, В.Савельєв, Д.Свириденко, Н.Скотна, С.Терепицький. Серед білоруських вчених ми виокремлюємо П.Водопянова, А.Зеленкова, А.Лазаревича, В.Старжинського, Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

В.Цепкало. Одним з недосліджених феноменів філософії освіти ми вважаємо інноваційну освіту як соціальний інститут, що розвивається як суб'єкт інноваційного розвитку освітніх закладів в умовах глобалізації. Головна мета статті – концептуалізація феномена інноваційної освіти в умовах глобалізації, яка здійснює вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства. Методологія – метод системного та структурно-функціонального аналізу, що дозволив систематизування звання про освіту як соціальний інститут та сприяти удосконаленню напрямів розвитку інноваційної освіти. Визначено суть інноваційної освіти як одного з самих сучасних перспективних напрямів становлення і розвитку інноваційного суспільства, в основі якого інновації, інноваційна людина, інноваційне мислення, дифузія інновацій. Розкрито проблеми сучасного розвитку освіти часів модерності та глобалізації, що потребують упровадження ІКТ та формування ІТ-спеціалістів. Розкрито функції інноваційної освіти, що свідчить про місце і роль, яку повинна займати інноваційна освіта в сучасну епоху та з'ясовано такий напрямок сучасного розвитку, як глобалізація освіти, що означає процес все більшого пристосування системи навчання і виховання до запитів розширеної глобальної ринкової економіки. Обґрунтовано такий напрямок розвитку інноваційної освіти в епоху глобалізації, як безперервна освіта (lifelong learning). Наукова новизна дослідження в тому, що представлено такий новий напрямок філософії освіти, як інноваційна освіта, за якою майбутнє нації. Обґрунтовано процес становлення нової концепції інноваційної освіти, в основі якої формування інноваційної людини та інноваційного мислення. Представлено аналіз нових вимог до системи інноваційної освіти, в основі якої синтез освіти, науки, бізнесу. Освітня культура розглядається як відносно самостійна сфера людського буття, яка відображає специфічність культурних традицій та інновацій, що обумовлені визначеню системою цінностей інформаційного суспільства в контексті глобалізаційної реальності.

Ключові слова: інноваційна освіта, інноваційне мислення, глобалізація, безперервна освіта, освітня культура, глобалізація.

2.3.1 Інноваційна освіта як виклик глобалізації

В умовах розвитку інформаційного суспільства, масового впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, збільшення об'єму інформаційних потоків, скорочення життєвого циклу знань, підвищення вимог до професійних характеристик особистості, швидкоплинності соціальних змін і т.д. освіта втрачає свій базовий одноразовий характер і набуває властивостей послідовного, системного, безперервного процесу. Інноваційна освіта - це освіта, що базується на знаннях, представляє його як основний ресурс: для економіки знань уміння та інтелект є основою виробничу силу, яка дозволяє створити додаткову вартість, що є основною метою нової економіки. Інноваційна освіта як потенційний інтелектуальний ресурс суспільства орієнтується на пріоритети інноваційного економічного розвитку та визначення того, яким буде спеціалісту епохи Інтернет та інформаційного суспільства [1, с.16-24].

Інноваційна освіта в нових умовах нового тисячоліття розглядалася такими вченими, як В.Андрушенко, Т.Андрушенко, О.Базалук, А.Бойко, Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

В.Вашкевич, В.Воронкова, Л.Губерський, Е.Герасимова, Л.Горбунова, І.Добронравова. Т.Жижко, О.Кивлюк, С.Клепко, Н.Кочубей, А.Кравченко, В.Кремень, М.Култаєва, С.Куцепал, В.Кушерець, В.Муляр, І.Немчинов, О.Панченко, О.Пунченко, І.Родіонова, Т.Розова, В.Савельєв, Д.Свириденко, Н.Скотна, С.Терепицький. Серед білоруських вчених ми виокремлюємо П.Водоп'янова, А.Зеленкова, А.Лазаревича, В.Старжинського, В.Цепкало.

Одним з недосліджених феноменів філософії освіти ми вважаємо інноваційну освіту як соціальний інститут, що розвивається як суб'єкт інноваційного розвитку освітніх закладів в умовах глобалізації.

Відмітимо, що основна мета освіти – передавати інформацію, вона покликана допомагати людині сформувати певні навички, за допомогою яких матеріальне виробництво зросте кількісно і якісно; освіта повинна сприяти зростанню творчого потенціалу особистості; вона повинна повністю змінити позиції індивіда, приводячи до покращення відносин між людьми і до колективних досягнень у всіх сферах життя. Все світій мир через все світій освіту повинні стати **реальністю**.

На межі ХХ-ХXI ст. **філософія** освіти стає однією з фундаментальних дисциплін, яка притягує до себе увагу представників різних напрямків – педагогів, психологів, політологів, соціологів, філософів. **Освіта** як центральна проблема створення нових форм означає, що вона є **базовим процесом**, направленим на формування діючого суб'єкта всіх перетворень у суспільстві. **Освіта є проективним процесом**, завдяки якому створення нових форм направлено в майбутнє. Тим самим **освіта** є одним із найважливіших механізмів розвитку не тільки індивіда, але і суспільства в цілому, направленим на формування і розгортання в тих чи інших формах фізичного та інтелектуального потенціалу. Філософське осмислення освіти виходить з того, що головною ланкою освітнього процесу є **людина**. Філософія освіти ставить питання про місце людини в світі. В широкому смислі освіта є розташування людиною себе в світі, це процес взаємного перетворення людини і світу, в результаті чого світ набуває людського виміру (світ – для – людини, світ – з – людиною), а людина стає невід’ємною частиною буття (людина – в – світі, людини – для – світу); це постійний процес зустрічі людини зі світом, в результаті чого формуються нові форми їх взаємного буття.

1. Освіта є входження людини в світ, тобто занурення людини у соціокультурний простір.

2. Освіта є осягнення людиною смислів буття, тому задача освіти в тому, чому і як вчити, щоб пробуджувати в людині власне людське, гуманне.

3. Освіта є основою формування людиною свого образу, формування людиною своєї унікальності та індивідуальності.

Освіта є основою пробудження людиною духовності, яка є процесом і результатом здійснення людиною своєї всезагальної природи, тому без Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

духовної складової освіта не може бути повноцінним процесом у предметному полі філософії освіти за умов глобалізації [4, с.192-200].

Інноваційна освіта – це одна із найважливіших галузей людської діяльності; охоплює буквально все суспільство і витрати на неї постійно зростають. В розвинених країнах в цю сферу вкладаються 5-8% валового національного продукту. ООН, в індексі, що характеризує ступінь розвиненості країни, поряд з валовим продуктом на душу населення і середньою тривалістю життя населення, визначає кількість грамотних людей і середню кількість років навчання її громадян в навчальних закладах. В суспільстві склалося розуміння того, що саме в сфері *освіти* формуються основи стратегії розвитку не тільки для кожної країни, але і всього людства. Разом з тим стан освіти в сучасному світі оцінюється як кризовий, що виявляється в невисокій якості, слабкій стійкості знань і вмінь, незадовільному стані їх моральності і громадськості, пониженному стані здоров'я молоді, в широку розповсюдженій у середовищі молоді наркоманії, злочинності.

Значна кількість школярів всього світу виходять з школи до її закінчення; у багатьох школах, в т.ч. і в економічно розвинених країнах, не вистачає кваліфікованих вчителів, ефективних методик навчання, недостатньо високий рівень оплати педагогічних працівників і фінансування всієї системи навчання. Особливо велика відмінність в рівнях освіти розвинених країн і країн, що розвиваються, що визначається перш за все національними можливостями її фінансування. В цілому слаборозвинені країни виділяють у розрахунку на одного жителя у 25 раз менше засобів, чим розвинені країни. Велику тривогу викликає характерна майже для всіх країн „*втеча мозку*”, яка ще більше збільшує диференціацію між державами.

Хоча кожна країна вирішує свої проблеми з врахуванням економічних можливостей і культурних традицій, в цілому слід виокремити *основні напрямки* сучасних реформ в сфері освіти:

- реалізація швидкого розвитку системи безперервної освіти з широким використанням сучасних комп’ютерних технологій;
- демократизація, фундаменталізація, гуманізація і гуманітаризація освіти;
- забезпечення високого рівня природничо-наукової, математичної і комп’ютерної грамотності;
- введення державних стандартів для всіх рівнів освіти;
- здійснення органічного зв’язку системи освіти з суспільними структурами і засобами масової інформації, що являють собою найважливіші джерела неформальної освіти громадян;
- інтернаціоналізація освіти.

Вирішення цих проблем повинно забезпечити країні входження в світовий економічний, політичний і культурний простір.

Інноваційна освіта нині набуває основних значень в контексті того, що вона:

- 1) складова частина соціалізації особистості, в процесі освіти людина набуває знання, навички, цінності, норми;
- 2) система інформації, яка включається в освітні програми різних шкіл і навчальних закладів і здійснюється в процесі навчання;
- 3) інституціонально організована діяльність, яка забезпечується системою освітянських закладів;
- 4) характеристика (чи якість) інтелектуального розвитку населення;
- 5) рівень освіти різних соціальних груп, що визначають економічний і культурний потенціал суспільства.

Інноваційна освіта в умовах глобалізації виконує нові *суспільні функції*. Так, освіта в умовах глобального світу стає *економічним фактором*. Для глобального світу характерними є процеси міграції людей, культур, руйнуються культурні зразки, традиційні цінності, втрачається ідентичність народу, зростає етнічна напруга між етнічними групами. Силою, яка здатна подолати ці суперечності, привести людей до взаєморозуміння, вирівнювання культурних відмінностей, може стати *освіта* як фактор соціальної згуртованості. Задачею освіти є підготовка людини до роботи в нових організаційних структурах і широкого розповсюдження інформаційних технологій, які змінюють організацію праці. Метою освіти повинно стати вироблення навиків роботи в команді; освіта розглядається як спосіб вирішення проблем безробіття; освіта і самоосвіта стають засобами самореалізації особистості. Однією з найважливіших залишається проблема забезпечення рівних можливостей отримання освіти *різними* соціальними групами в умовах інформаційного суспільства [5].

Освіта виступає механізмом забезпечення історичної *спадковості*, формування трансляції і наслідування „соціального генофонду”. Спочатку через звичаї і традиції, а пізніше через знання транслюються найбільш ефективні моделі життя і поведінки, історично вироблені даною спільнотою. Як такий механізм, освіта має *две істотні функції*: 1) **спадкова**, чи **соціально-відтворювальна функція**, що наділяє молодь зразками досвіду і навичками соціально-організованого життя. Молодь, соціалізуючись, вписується в життя конкретного суспільства, цим забезпечує виробництво благ, дотримання норм життедіяльності, суспільного укладу і порядку даного суспільства; 2) **розвиваюча**, чи адаптивно-змінна функція, яка формує у нового покоління здатність до розвитку, творчості, інновацій і забезпечує її *інтелектуальним ресурсом*. Істотні функції освіти, протилежні одна до одної, знаходяться в протиріччі в умовах становлення інформаційного суспільства [6].

Якщо функція збереження здатна консервувати суспільство, то **функція розвитку** направлена проти „історичного спадку” і здатна привести Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

суспільство до втрати своєї ідентичності. **Функція розвитку** в освіті повинна бути підпорядкована функції збереження стійкості суспільства, і тільки в єдиності двох функцій освіта повинна стати механізмом соціального наслідування і соціального відтворення суспільства. **Освіта** уявляється основним засобом відтворення **соціального порядку**, коли останній зруйнований чи йому властиві недоліки. Не обмежуючись феноменом передачі знань, освіта в широкому смислі слова є основним засобом, за допомогою якого країна повинна сприяти формуванню **громадянського суспільства**. Саме тому основною задачею системи вищої освіти є саме всестороння освіта, яка може сприяти укріпленню зв'язків між громадянами різних держав. Цінність освіти, заснована на багатому історичному досвіді міжкультурного обміну, стала в сучасному світі особливо **актуальною**.

2.3.2 Глобалізація освіти як феномен, процес, результат та інститут

Глобалізація освіти – це процес все більшого пристосування системи навчання і виховання до запитів розширеної глобальної ринкової економіки, що намагається подолати кордони національних держав. Зростаюча залежність економіки від знань породжує ідею створення єдиної світової освітньої системи (ЕСОС), засновану на єдиних освітніх стандартах. Освіта розглядається як платна послуга і товар, як сфера підприємництва і ринкових відносин, більш того, як одна з високоприбуткових галузей економіки. Те, про що говорить Робертсон, свідчить не стільки про присутність глобальних артефактів у локальному контексті, скільки про процес інституціоналізації, у ході якого відбувається глобальне творення локальності (у нашому випадку освіти) [2, с.21].

Глобалізація освіти як процес, результат і інститут по своїм наслідкам суперечлива. Сьогодні зростає попит на освіту, особливо вищу; позитивною тенденцією є масовізація вищої освіти: чисельність студентів в світі з 13 млн. в 1960 р. збільшилася до 82 млн. в 2000 р., а в 2025 р. може перевищити 100 млн.

Глобалізація освіти – це серйозний виклик національним інтересам країни, на який повинна бути знайдена відповідь у вигляді оптимального співвідношення сильної системи державної національно-орієнтованої відповіді і сильної системи високоякісної недержавної освіти, здатними вести конкурентну боротьбу з провідними структурами Заходу.

Глобалізація освіти – це всезагальна зміна порядку розповсюдження знань через освітні інститути, за допомогою яких поступово формується інтелектуально-інформаційне суспільство.

Глобалізація освіти зумовлена перш за все економічною інтеграцією різних держав (наприклад, ЄС, країни АСЕАН, СНД), діяльністю

транснаціональних корпорацій (Coca-Cola, McDonalds, IBM, Sony, BMW), перерозподілу фінансових потоків і більш вільною міграцією робочої сили.

Глобалізація освіти безпосередньо пов'язана з загостренням суперечностей між розвиненими індустріальними державами і країнами третього світу (т. звана проблема Північ-Південь). **Основними напрямками** цього протиріччя в сфері освіти являються:

- а) забезпечення спадковості освіти національної школи (**етноцентризм**) і **мультикультурної** університетської освіти;
- б) інвестування в людський капітал (human capital);
- в) пошук збалансованого співвідношення навчальних програм, направлених на підготовку працівників для ринку праці, і програми, що забезпечують всебічний розвиток людини як особистості [6, с. 26-30].

Сьогодні виокремлюють **два напрямки глобалізації освіти**:

1) **Маркетизація освіти** – зумовлена інвестиціями великого бізнесу і міжнародних фінансових інститутів в стандартизацію і розповсюдження навчаючих модулів, для працівників у відповідності з технологічними вимогами. До негативних моментів цього напрямку глобалізації освіти відноситься **вузька спеціалізація**, і, як наслідок, незахищеність молодої людини перед постійно плинною економічною ситуацією, неможливість врахування персональних інтересів і переваг у сфері навчання [8].

2) Другий напрямок глобалізації освіти пов'язаний з програмами подолання **базової неграмотності**. В 1990 р. на Все світній конференції „**Освіта для всіх**” (Тайланд) уряди майже всіх країн світу підтвердили свою готовність виступати в якості донорів чи бенефіціарів навчання **113 млн. дітей**, які знаходяться поза межами держави і більше **1 млрд.** неграмотних дорослих (переважно жінок).

Одним з напрямів розвитку інноваційної освіти в епоху глобалізації є безперервна освіта. Термін lifelong learning, або безперервна освіта, з'явився в середині 60-х рр. ХХ ст. та набув концептуального статусу. У світовій педагогічній літературі поняття «безперервна освіта» виражається через такі терміни: «триваюча освіта» (continuing education, continuouseducation), «освіта протягом життя», «довічна освіта» (life-longeducation), «перманентна освіта» (permanenteducation), «подальша освіта» (furthereducation), «освіта дорослих» (adulteducation), «освіта, що відновлюється» (recurrenteducation) тощо [3].

Lifelonglearning – це насамперед соціальне явище, представлене у вигляді освітньої діяльності протягом всього життя, яке є необхідною умовою динамічного та ефективного розвитку суспільства. Отже, lifelonglearning орієнтується на постійне, систематичне, послідовне вдосконалення і багатогранний, цілісний, повноцінний розвиток людини як особистості протягом усього життя, підвищення можливостей професійної і соціокультурної адаптації її у світі, що швидко змінюється.

Ще на початку 70-х років в роботах відомого дослідника Р. Даве визначив, у рамках програми розвитку теоретичних основ безперервної Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

освіти Інституту освіти ЮНЕСКО, щодо базових принципів безперервної освіти відносяться [3, р. 34]: реалізація освітньої діяльності (навчання, виховання, розвитку) протягом всього життя людини; включення в систему освіти крім навчальних, підготовчих, дошкільних, позашкільних, вищих навчальних закладів, центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації, тобтоформальної освіти, неформальних та інформальних форм освіти; інтеграція між етапами освіти та напрямами; універсальність, гуманізація та демократичність освіти; поєднання базової та професійної освіти; індивідуалізація та диференціація навчання; гнучкість і різноманітність змісту, форм, засобів, методик, часу і місця навчання; відкритість освітньої системи процесу подальшого самовдосконалення та саморозвитку.

Переваги lifelong learning очевидні, нагадаємо деякі з них: отримання нових та оновлення відомих знань, вмінь та навичок; отримання новітнього досвіду та презентація власного; професійне та інтелектуальне зростання; формування та задоволення пізнавальних запитів, внутрішніх, духовних, морально-етичних потреб, розвиток творчих здібностей та креативності, збагачення культурного потенціалу нації тощо.

Незаперечним лишається і той факт, що у зв'язку з стрімкою трансформацією професійної діяльності (від дуже вузької спеціалізації, до спеціалістів широкого профілю, які володіють декількома іноземними мовами, мають два, а то і більше дипломи про вищу освіту, наукові ступені тощо) виникає необхідність у пошуку нових підходів до класифікації професій та модернізації вищої освіти взагалі. Ці питання потребують окремого розгляду і виходять за межі даної статті. Ми ж розглянемо моменти, які пов'язані саме з неформальною безперервною освітою особистості.

Неформальна безперервна освіта, на наш погляд, формується на основі уявлень людини про ймовірне поле своєї професійної активності та можливих векторах особистісного просування в цьому полі, або ж як складової саморозвитку, чи то самоосвіти в межах самореалізації та підвищення самооцінки, або ж підняття власного статусу, іміджу тощо. Межі цього поля з одного боку визначаються рівнем розвитку відповідної науки, яка є теоретико-методологічною основою професійної діяльності та відповідним інноваційним досвідом, а з іншого – можливостями, схильностями, здібностями, аксіологічною та мотиваційно-вольовою складовою, характером особистості.

Модернізація освіти неможлива без модернізації системи освіти. Досить очевидно, що розвиток економики забезпечують у першу чергу інженерно-технічні та природничо-наукові спеціальності. Юристи, фінансисти, бухгалтери, філологи, соціологи, політологи, культурологи вносять свій вклад у підвищення національної конкурентоспроможності опосередковано. Саме тому при порівняльній оцінці різних країн їх інноваційного потенціалу і розрахунку індексу конкурентоспроможності у Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

якості основного потенціалу використовують такий показник, як кількість студентів та аспірантів інженерних та природничо-наукових спеціальностей на 1000 жителів [9].

Відповідно співвідношення гуманітарної і технічної підготовки в університетах – 70% і 30%, у той час як у країнах, що розвиваються, пропорція зворотна – 70% «технарів» і 30% «гуманітаріїв». Навіть екс-президент Б. Обама запустив цілий ряд програм інженерно-технічного і математичного профілю освіти, які включають серйозні фінансові інструменти (податкові скидки, гранти тощо). Згідно з його словами, це необхідно для того, щоб США повернути лідеруючі позиції у світі як високотехнологічної та інноваційної нації.

Постільки стара модель (парадигма) освіти втрачає своє значення, нами була поставлена мета – показати зміну цінностей та установок при переході до інноваційного суспільства, на яке впливає глобалізація, яка культивує нові точки відрахунку, підходи та цінності. Саме економіка інновацій може стати локомотивом технологічних і соціальних перетворень і основою побудови конкурентоспроможного суспільства. Суть економіки інновацій в тому, що вона вимагає формування нової інноваційної освіти, яка базується на використанні інтелектуального ресурсу, який є надзвичайно ефективним і потребує регенерації знань. Ми акцентуємо увагу на тому, що інноваційному розвитку потрібна інноваційна освіта, яка б сприяла упровадженню інновацій (дифузії інновацій) та появі відповідних агентів змін. Дифузія – це процес, під час якого інновація з плином часу через певні канали поширюється серед членів освітянської (соціальної) системи. Освіта у будь-якому суспільстві часів глобалізації представляє собою інноваційний ресурс, слугує розвитку інноваційного підприємництва, розвитку IT-освіти, які направлені на перетворення освіти в інтелектуальний (інноваційний) ресурс. Серйозної уваги заслуговують головні проблеми інноваційної освіти – чому і як навчати, який зміст, форми і методи слід розвивати, упроваджуючи інноваційну освіту. Вирішення конкретних задач інноваційного розвитку дозволяє приблизити науку до реальних проблем соціально-економічного розвитку. Що стосується чисто освітянських проблем, то слід використовувати таку форму і взаємозв'язку науки, освіти і виробництва, як кейс-освіта. Однією з пріоритетних залишається комерціалізація науки. Проектування суспільства, що базується на знаннях, включає в себе розвиток науки як соціального інституту, головне призначення якого – виробництво наукових знань, а також підготовка висококваліфікованих спеціалістів. Головна задача розвитку науки за часів глобалізації – це реалізація концепції інноваційної освіти, яка б стала конкурентоспроможною і вийшла на міжнародний рівень. Специфіка застосування інструментів інноваційної освіти – у симбіозі сучасної науки, освіти і бізнесу та формуванні концепції практико-орієнтованої освіти.

2.3.3 Освітня культура інформаційного суспільства в контексті глобалізаційної реальності

Сучасне інформаційне суспільство, яке з проекту перетворилося у реальність, вражає своїми можливостями, потенціалом і, водночас, ризиками та загрозами. Інформаційна епоха, яка почала свій шлях з кінця ХХ століття, як відомо, асоціюється з початком масового використання інформаційнокомуникаційних систем і технологій в усіх сферах людського життя: управління, виробництво, комунікація, освіта, повсякденний побут тощо. Дослідження у галузі кібернетики сприяли утвердженню категорії «інформація» як базової для багатьох наук, причому не тільки природничих, а й гуманітарних. Як відомо, у філософії інтерес до «інформації» як категорії, привів до концептуалізації теорії «інформаційного суспільства» (Д. Белл, М. Кастельс, Дж. Нейсбіт, Ю. Хаяші і Т. Умесао, Е. Тоффлер і.т.д.) та введення в науковий обіг таких понять як: «інформаційна революція», «інформаційна культура», «інформаційна педагогіка», «інформаційна економіка» тощо. Отже, треба відмітити, що філософські стратегії цивілізаційних змін в бік інформаційного суспільства виявились виправданими.

Як свідчить аналіз першоджерел, інформаційне суспільство – це не тільки історичний етап еволюційного розвитку людства, а й створення єдиного інформаційного простору (за допомогою Інтернету), який об'єднує природний світ, соціум та людину в цілісну систему, що по суті-то і формує глобалізаційну реальність. Однак далеко не всі ознаки інформаційного суспільства виявилися універсальними та визначеними, а саме формулювання та ідеалізація поняття «інформаційного суспільства» лишається дискусійним. Зрозумілим лишається і той факт, що інформатизація як процес ще не остаточно реалізувала свій потенціал, хоча нині, вже можна говорити про ряд суджень відносно характеру змін, що відбуваються. Інформаційні процеси, які зростають в геометричній прогресії не тільки надають необмежені можливості, щодо використання інформаційних ресурсів, а й призводять до нових стилів життя, поведінки, комунікації особистості, яка існує в людському соціумі, а не за межами його.

Значимість впливу циркулюючих в суспільстві інформаційних потоків на розвиток освітніх процесів безумовно незаперечний. На них також здійснюють вплив соціокультурні колізії, які носять мультикультурний характер взаємодії. Крім того, в освіті відображаються не тільки атрибути культури, а й закладаються на майбутнє шляхи розвитку даної культури, а отже і людської цивілізації. Існує багато різних тлумачень поняття «культура» — «це сукупність способів і прийомів організації, реалізації та простору людської життєдіяльності, способів людського буття; сукупність матеріальних та духовних цінностей на певному історичному рівні розвитку

Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

суспільства і людини, які втілені в результатах продуктивної діяльності; історично набутий набір правил всередині соціуму для його збереження та гармонізації; особлива реальність, буттєвий вимір унікальності існування різномасштабних індивідів історії – осіб, племен, спільнот, націй, цивілізацій, суспільств тощо» [6, С. 313]. У широкому розумінні, культура є специфічна якісна характеристика суспільства, яка є сукупністю засобів, способів, форм, зразків, правил, орієнтирів взаємодії (діяльності, спілкування) людей між собою у відповідному середовищі.

Культура – це нерозривна єдність традицій та інновацій. «Культура – це не що інше, як тлумачення людиною власного життя, набір вдалих або невдалих рішень, які він приймає в процесі подолання труднощів і потреб. Останні можуть бути матеріальними і духовними. А оськльки дані рішення призначені для істинних проблем, самі вони теж істинні. Це ідеї, оцінки, людські прагнення, різні підходи в філософії, мистецтві, праві і т.д.» [3, С. 303]. Отже, погоджуючись з означенням Х. Ортега-и-Гассета, можна узагальнити, що по суті культура характеризує всі сторони людського буття. У свою чергу, ми будемо намагатися розглянути лише одну, з так би мовити, усіх цих сторін – освіту. Освіта і культура – це два ціннісно взаємодетерміновані феномени людського існування, які насичують, збагачують і доповнюють одне одного. Тому виникнення поняття освітня культура, а подекуди зустрічається і науковоосвітня культура, або ж освітньо-інформаційна культура, не є випадковим. Освітня культура – це відносно самостійна сфера людського буття, яка відображає своєрідність, історизм та специфічність культурних традицій та інновацій, що обумовлені визначеною системою цінностей, рівнем соціальної активності людей та місцем інституту освіти у суспільстві. Освіта як складний діалектичний процес досліджується з різних позицій: культурологічних, соціологічних, історичних, філософських тощо. В соціологічному аспекті освіта розглядається як соціальний інститут, який займається підготовкою, пристосуванням та долученням особистості до життєдіяльності в конкретному соціумі.

Сучасна наука приділяє особливу увагу вивченню соціальних інститутів, де виняткове місце займає інститут освіти. Чому виняткове? В природі освіти закладені певні протиріччя, які обумовлені бурхливим розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і формуванням глобалізаційної реальності (підміна знання інформацією; інтелектуалізація (раціоналізм) суспільства, чи втрата духовності; індивідуалізм мас, чи масова індивідуальність; віртуальна реальність, чи втеча від існуючої...). Коли розвиток суспільства набуває цілісного та максимально ефективного характеру, особливості якого дозволяють визначити та подолати протиріччя і внутрішні конфлікти цього прогресу, то освіта і є тим засобом досягнення гармонії. Тобто освіта як соціальний інститут має можливість отримати новий якісний статус, що дозволив би йому зайняти провідне місце в процесі Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

реалізації цивілізаційного розвитку, стати стилем життя, його новою формою, одним з кроків у напрямку виходу з аксіологічної кризи сучасного суспільства, як наслідку прогресуючого інформаційного суспільства.

2.3.4 Трансформація освіти в «культурний продукт» в контексті культурологічної парадигми

Освіта в контексті культурологічної парадигми трактується як культурний процес спрямований на виховання високодуховної особистості, де духовність виступає аксіологічною складовою людського буття, в межах якого гармонійно функціонують та развиваються освіта і культура. Функції збереження та розвитку в системі освіти завжди були і залишаються провідниками культурної, національної, духовної традиції суспільства. З точки зору філософії, освіта розглядається як функція суспільства, що забезпечує створення, відтворення та розвиток самого суспільства на основі процесу трансляції культурних форм, норм, правил в ході неперервних історичних змін [5].

На наш погляд, саме філософське осмислення соціальних реалій сучасності, а саме її частини – освітньої культури дозволить нам знайти відповіді на питання, які є актуальними для глобалізаційного світі, що постійно трансформується під впливом науково-технічного прогресу. Глобалізаційний вимір соціального буття в інформаційному суспільстві сприяє уніфікації людини та робить її однотипною. Причому в суспільстві спостерігається безперервне зниження важливості духовного, ціннісного, морального, а культурний аспект, поряд з освітнім, переходить у розряд масового, повсякденного ужитку в контексті існування «суспільства-попіту», або «Семи культур капіталізму» (індивідуального успіху, розваг, скандалу, порнофікації, страху, іміджу, насильства) за популярною роботою Ч. Хемпедена-Тернера і Ф. Тромпенаарса [7], що по-суті немає нічого спільногого з аксіологічними орієнтирами розвитку людства.

Культура трансформується в «культурний продукт» і відповідно, до принципу ринкової економіки, чим більше попит на цей продукт, тим швидше він стає частиною культури суспільства. Отже, ми має справу з культурною кризою сучасності, коли духовність редукується до розуму, або навіть до логіки. Відбувається деградація суспільства в контексті втрати духовності. Сучасна освіта перетворилася у набір знань, умінь та навичок для виконання конкретно визначених професійних завдань, що спрямовані на отримання певного «кінцевого» результату, як правило матеріального. Отже, освіта стає підсистемою економіки, що відверто звужує її функції як системи формування та виховання повноцінної особистості. Тому вища освіта, яка набуває глобального значення і стає масовим явищем не повинна асоціюватися лише з професійним та кар'єрним зростанням особистості, а Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

повинна бути обов'язковий мінімум для досягнення соціальної гармонії (узгодження, універсалізації, консолідації різноманіття у реалізації єдності), яка постійно вимагає від людини, як повноцінного члена суспільства, саморозвитку, а отже і самоосвіти, бо розвиток без освіти неможливий.

Освіта в умовах інформатизації всі свої зусилля повинна спрямувати на ціннісне об'єднання суспільства, до якого входять різні соціальні інститути. А це означає, що освіта повинна вийти за рамки соціальної інституалізації, яка переживає процес глобальної динамічної нерівномірності та постійного обмеження визначеними часовими і нормативно-правовими межами. Перед сучасною освітою стоїть декілька важливих задач, а саме: адаптація індивіда в глобалізаційній реальності; запобігання та нейтралізація негативних наслідків впливу ІКТ на особистість і на соціум взагалі; сформулювати культурологічну парадигму освіти; популяризація та адаптація системи цінностей до умов сьогодення; гуманітаризація освітнього процесу; наповнення змісту освіти аксіологічним сенсом; симбіотичне функціонування триєдиної освітньої мети: навчання, розвитку, виховання; створення культурно-освітнього середовища, яке б сприяло самореалізації та саморозвитку особистості.

Одним із засобів культурного самовираження людини є освіта. Отримання освіти в будь-якому віці визнається соціумом як одне з невід'ємних культурних прав людини і це право визначається рівнем індивідуальної культури [1]. Цей рівень характеризується вмінням «спілкування з культурою» і в культурному середовищі, здатністю до відтворення і примноження культурних цінностей. В даному контексті з'являється поняття «культура неперервної освіти», яке виникло на вимогу сьогодення щодо необхідності навчання протягом життя. По відношенню до особистості, освітня культура в умовах неперервної освіти є інтегрованою рисою – її творчих та інтелектуальних здібностей, особистісного розвитку, що відображає кількість і якість накопичених компетентностей у відповідній галузі. Зрозуміло, що можливість навчання протягом життя ставить як перед людиною – суб'єктом культурно-освітньої діяльності, так і перед освітніми інститутами нові завдання, вирішення яких потребує додаткових зусиль, котрі б забезпечили невпинну готовність до постійного навчання і його продовження у формах і з використанням засобів, еквівалентних рівню культурно-технічному розвитку суспільства.

Якщо навчання протягом життя розглядати з точки зору розділення його на формальне і неформальне, то можна назвати наступні завдання:

1) організація (зміна форм, методів, способів, часу, місця навчання) багаторівневої формальної освіти (друга вища освіта, підвищення та перекваліфікація кадрів, «перехресні» магістерські програми, дистанційна освіта, медіа-освіта тощо);

2) обґрунтування, переваги та запобігання ризиків масштабного поширення неформальної субкультури неперервної освіти (закриті та Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

відкриті освітні об‘єднання; ризики: рівень якості освіти, асоціальність особистості, рівень достовірності та науковості отриманого знання, збереження фізичного та емоційного здоров‘я, несистематичність навчання; переваги: свобода в освітньому просторі; поява аутодидактів – деміургів культури самоосвіти; мобільність, добровільна мотивація; часова та фінансова незалежність тощо);

3) збереження наступності та інтегрованість освітніх результатів (визначення і диференціація особистісних завдань та результатів освіти, отриманих як формальним так і не формальним шляхом; проблема імітація освіти на всіх рівня формальної освіти; виправданість переходу з одної освітньої системи в іншу; можливість відновлення та продовження навчання);

4) пошук нової стратегії професійного становлення (поява сучасних та трансформація відомих професій, що веде до накопичення та отримання нових професійних компетентностей; видозмінення та проектування освітніх професійних програм з урахуванням норм і стандартів; об‘єктивна оцінка та самооцінка професіоналізму, майстерності, особистісних рис характеру людини);

5) наповнення змісту неперервної освіти (професійного зростання, чи накопичення різнопрофільних знань, умінь та навичок) аксіологічною складовою, тобто процес пізнання повинен мати соціокультурний характер, котрий модифікував би первинні знання, які б формували не тільки професійні компетентності, а й духовність особистості (людяність).

В даному контексті також можна стверджувати, що кожна людина на певному просторово-часовому етапі своєї життєдіяльності обирає вид чи форму освітньої діяльності в залежності від соціокультурних умов: моди, традицій, фізичних та творчих здібностей, інтелектуальних нахилів, фінансових можливостей, сфер професійно-трудової діяльності тощо. В межах сучасної освітньої кризи також активно розвиваються напрями: культурологія освіти (Н. Крилова, С. Сисоєва, А. Фліэр), педагогічна культурологія (М. Ариарський, В. Бенін, О. Кравченко, В. Кірсанов), культурологічна освітня парадигма (І. А Зязюн), освітньо-інформаційна культура (О. Кочеткова, О. Остроумова), культурологічна методологія (Б. Братаніч, О. Запесоцький).

Досить цікавою, на наш погляд, є культурологічна освітня парадигма академіка І. Зазюна. «Сутність культурологічного підходу у професійній освіті полягає у вивченні світу людини в контексті її культурного існування, в аспекті того, чим світ є для людини, яким сенсом він для неї наповнений. Це вивчення культурної наповненості реальності, існуючих культурних програм. Культурологічний підхід як конкретно-наукова методологія пізнання та перетворення ґрунтуються на аксіології – ученні про цінності та ціннісну структуру світу. Культурологічний підхід зумовлений об‘єктивним зв‘язком людини з культурою як системою цінностей. (...) Ключовим Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

моментом дидактичних передумов культурологічної парадигми професійної освіти, який стосується всієї системи навчання і виховання (принципів, змісту, форм, методів, засобів), є єдина мета освіти – формування цілісної картини світу і виховання гармонійних стосунків як між окремими людьми, так і між суспільними цивілізаціями» [8].

У своїх дослідженнях О. Кочеткова, О. Остроумова розглядає освітньо-інформаційну культуру, як співіснування освітньої та інформаційної культури, для якої характерні наступні характеристики: гносеологічна (синтез знань, умінь і навичок в професійній освіті, самоосвіті, інформаційних технологій, що дозволяє управляти інформацією і генерувати її в нове знання), рефлексивна (аналіз причинно-наслідкових зв'язків в особистісній, освітній, професійній сферах життедіяльності), спонукаюча (забезпечує стійкість цілісної інформаційної діяльності по досягненню усвідомлено обраної траєкторії освіти), цілеутворююча (обумовлена сутністю «людини яка постійно розвивається» і тому що задає вектор розвитку особистості), нормативнооцінювальна (підтримує рівновагу в системі інформаційно-освітньої діяльності, зменшуючи вплив дестабілізуючих факторів в інформаційному середовищі, зумовлюючи дотримання правових відносин) [2].

У свою чергу, культурологічна педагогічна парадигма є початковою теорією, множиною теоретичних домінант, ідей та переконань щодо розуміння освіти як явища культури, а її мети як введення особистості до світу культури й забезпечення діалогу двох взаємозалежних систем: «людини в культурі» й «культури в людині» [4]. У визначені сутності, місця та ролі освітньої культури залишається багато нерозглянутого у межах даної статті. Не з'ясованими залишаються соціокультурні механізми та перспективи взаємовпливу освітньої культури національних традицій та глобальних викликів інформаційного суспільства. Як це відобразиться на мисленні, свідомості, ментальності людей? Сучасна глобалізаційна реальність диктує нам нові принципи існування людини в соціумі. Видозмінення поведінкових форм індивіда є демонстрація отриманих знань, умінь та навичок на відповідну ситуацію в світі. Вчинки та діяльність особистості, як члена суспільства, є зброєю у боротьбі за виживання, бажанням прилаштовуватися до реальної дійсності. Всі наявні соціальні цінності, які відображають властивості та структуру відповідної цивілізації, є складовою частиною, результатом або наслідком функціонування людини.

2.3.5 Stem-освіта як фактор становлення і розвитку smart-суспільства за умов глобалізаційної реальності

Stem-освіта один з головних трендів інформаційно-інноваційного суспільства (S – science; T – technology; E – engineering; M – mathematics) Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

включає підготовку креативних особистостей, необхідних для культивування суспільства інформаційно-інноваційного, яке по своїй природі є smart-суспільством. Stem-освіта – це основа підготовки висококонкурентних спеціалістів, здатних стати креативною основою формування інноваційно-інформаційного суспільства, яке є високотехнологічним, високорозумним, що потребує виховання креативної особистості, креативної освіти, креативної творчості. Саме ці процеси є головними тенденціями світового розвитку та головними трендами інноваційно-інформаційного суспільства, що еволюціонує до ноосферного суспільства (суспільства розуму, інтелекту, науки, моралі, справедливості, творчості). Культуротворчість пов'язана з роботою над даними великого об'єму аналітики даних інформації (Big Data), необхідних для творчості, та використання масиву неструктурованих знань – інформації (Data Mining) для прийняття рішень в різних сферах діяльності та для творчості. Для того, щоб процеси культуротворчості стали основоположними в школі (вищій, середній), особистість повинна оволодіти передбаченням, щоб побудувати таку діяльність, яка дозволила б отримати гарантований (необхідний) результат людині. Культуротворчість Stem-освіти базується на рефлексії структури проектно-конструктивістської діяльності, в основі якої управління проектами креативно-творчої діяльності (робототехніка, нанотехнології). Мета Stem-освіти – отримання інновацій задля потреб людини і вона саме підходить для проектно-творчої діяльності, так як базується на проектуванні чи конструюванні об'єкта. Інструментальна модель, над якою ми працюємо, представляє собою когнітивний артефакт, в основі якого: 1) концептуальна (пояснююча) ідеальна модель, що знімається поняттям «проектування»; 2) проектувальна модель (праксеологічна), яка доповнює концептуальну і зливається в конструктивно-творчій методології, яка поєднує теорію і практику. Stem-освіта – це не тільки науково-когнітивна теорія, але й практика, яка допомагає регламентації пізнавальної діяльності, в основі якої процеси культуротворчості [1]. Конструктивна методологія культуротворчості – це методологія творчої діяльності, яку повинна культивувати школа, та базується на проектуванні, конструюванні самого процесу пізнання та його об'єктів. Основою конструктивної методології є модель і процес її побудови, що розглядається як когнітивний артефакт і включає в себе концептуальну (пояснюючу) і інструментальну (передписуючу) складові творчо-когнітивного процесу. Модель як проект якогось об'єкта включає в себе не тільки відображення чи копію деякого стану справ, але й презентацію майбутньої практики. Тому автор об'єкта повинен перейти від ідеальної моделі конструювання до вирішення проблем у конкретній історико-культурній чи виробничій сфері. Інструментальна модель сконструйованого об'єкта виступає як додаткова вартість (інтелектуальна вартість) до концептуальної і представляє собою систему конкретних процедур діяльності щодо переходу від «сущого до дужного». З точки зору філософії, концептуальна модель об'єкта є теоретичним

Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

обґрунтуванням інструментальної моделі, що дозволяє реконструювати різні сфери у напрямі формування інформаційно-інноваційного суспільства, тобто впровадження новацій.

Таким чином, Stem-освіта є основою формування smart-суспільства, що продиктовано системою конкурентоспроможності як освіти, так і держави, та слугує основою трансформації суспільства від інформаційного до «суспільства знань», а від нього до «smart-суспільства», щоб слугувати основою високотехнологічного розвитку суспільства, що потребує підготовки висококомпетентних та творчих особистостей. А це ключова задача вищої і середньої школи, які потребують формування ефективного освітнього середовища та висококомпетентних фахівців у всіх сferах діяльності. Активізація розвитку Stem-освіти є ключем до вирішення багатьох проблем реформування школи в умовах глобалізації, інформаційного суспільства, «суспільства знань». У США діяльність Stem координується так званою коаліцією Stem-освіти, у яку входять більше 1 тис. високопрофесійних спеціалістів, які об'єднують такі напрями, як біомедицина, комп'ютерні та інформаційні технології, нанотехнології, математична біологія, біоінформатика, комп'ютерна безпека, математика, економіка, фінанси, міжнародна справа, соціально-поведінкові науки та інші, які в цілому підвищують ефективність Stem-освіти. У США виокремлюються такі сфери, що потребують спеціалістів із Stem-освіти: автомобілебудування, будівництво, фінансові послуги, національна безпека, транспорт, аерокосмічна сфера, біотехнології, сфера передових індустріальних технологій, енергетика, охорона здоров'я, сфера інформаційних технологій та інші. 6 липня 2009 р. Конгрес США прийняв закон «Про координацію дій у сфері Stem-освіти (STEM Education Coordination Act of 2009). Є пропозицій, щоб такі центри були створені і в Україні при провідних навчальних закладах України та при Міністерстві освіти, яке зацікавлене у формуванні Stem-освіти. Тому хочемо висловити ряд порад, які б допомогли формуванню концепції Stem-освіти.

1. Створити раду (National Science and Technology Council) при Міністерстві освіти і науки України, наділеної функцією координації національних проектів (програм) у сфері підтримки Stem-освіти.

2. Розробляти і впроваджувати кожні 5 років стратегічний план Stem-освіти, який повинен включати короткострокові і довгострокові пріоритетні наукові напрямки і програми, визначати єдині виміри прогресу країни та Міжнародних індексів її розвитку у досягненні поставлених цілей.

3. Стимулювати інвестиції в розвиток Stem-освіти, залучаючи передові наукові сили та молодь у дану сферу, сприяючи фінансуванню наукових проектів з означеної проблематики.

4. Вести спеціальність отримання смарт-менеджера та Stem-освіти з дипломами молодшого спеціаліста та пролонгувати навчання на магістерській освітній рівень з Stem-освіти, розширюючи нові дисципліни з Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

вказаного профілю та забезпечуючи їх викладання висококваліфікованими кадрами.

5. Підготувати кваліфікований педагогічний персонал, здатний працювати у сфері Stem-освіти, націленої на формування нової економіки.

6. Здійснювати тісний взаємозв'язок шкіл, університетів, інститутів та академій, які б працювали та виконували спільні наукові програми та проекти та здійснювали підготовку з цих напрямків, здійснюючи «ефект розповсюдження знань з Stem-освіти в ширину».

7. Залучати молодь до дослідницької роботи в ключі потреб нової економіки, яка б активно втягувалася у дослідницькі проекти та найновіших інноваційних технологій.

8. Кожний із наукових центрів навчальних закладів повинен розробити чіткі стандарти нано-науки і нано-технологій для того, щоб додати їх у наступні варіанти змін навчального плану шкільної системи.

9. Навчальні заклади повинні розробляти нові національні стандарти, відповіальні за розробку нових національних стандартів зі Stem-освіти, розробляти курси з нано-дисциплін та впроваджувати їх в шкільній системі, культивуючи креативне мислення та креативних особистостей.

10. Розвивати віртуальні університети (школи, інститути, академії), покращуючи дизайн навчальних програм, готовчи навчальні доробки на іноземних мовах, використовуючи наукові успіхи провідних наукових інституцій.

11. Розробляти нові інформаційно-комунікаційні технології, здатні сприяти переходу інформаційного суспільства в «суспільство знань» і в «смарт-суспільство», в якому культивується Stem-освіта, широкосмугові мережеві можливості, дистанційне навчання, електронне навчання (освіта) як інструмент підготовки високоспеціалізованих та висококомpetентних педагогів.

12. Формувати креативну особистість, здатну працювати в інноваційно-інформаційно-ноосферному суспільству.

Висновки

Глобалізаційні процеси у світі призвели до виникнення нового соціальноінформаційного (віртуально-комунікаційного, соціокультурного, інформаційнокомунікаційного, освітньо-інформаційного) середовища, яке вимагає формування людини нового типу, якій характерні відповідні риси: здатність до адаптації, інновації, мобільності, креативності, самоосвіти, самомотивації, самодисципліни, самоконтролю, конкурентоспроможності, творчого мислення, де бажання постійно підвищувати рівень освіти, і не тільки професійної, а й освітньої культури повинно посідати провідне місце. Аксіологічний компонент освітньої культури, в свою чергу, включає позицію особистості, щодо її ставлення до об'єктів і явищ культурної традиції та інновації в контексті швидкоплинної варіативності інформаційного

Кивлюк О. П., Воронкова В. Г.

суспільства, поглядів на глобалізаційні процеси в світі, можливості та проблеми його пізнання і перетворення.

Список використаних джерел:

1. Андрюкайтене Регина, Воронкова Валентина, Кивлюк Ольга, Романенко Татьяна, Рижова Ирина. Концептуализация smart-общества и smart-технологий в контексте развития современной цивилизации/ Mokslas ir praktika: aktualios ir perspektyvos Taptautinė mokslinė - praktinė konferencija 2017 m. gegužės 11-12 d., Kaunas Tezių rinkinys (internete) .- Р. 69-70.
2. Воронкова В. Г., Куцепал С. В. Яким бути спеціалісту інформаційного суспільства та епохи Інтернету: концептуалізація та тенденції [Текст] / В. Г. Воронкова, С. В. Куцепал // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗДІА, 2015. Вип.63. С.16 – 24.
3. Глобальні модерності / за редакції М.Фезерстоуна, С.Леша, Р.Робертсона; Пер. з англ. Т.Цимбала. - К.: Ніка-Центр, 2013.- 400 с. (Серія «Зміна парадигми»; Вип.12).
4. DaveR. H. Foundation of Lifelong Education: Some Methodological Aspects //Foundation of Lifelong Education. Hambourg, 1976. Р. 34.
5. Кивлюк О.П. Глобалізація та інформатизація освіти в предметному полі філософії освіти / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2014.Вип. 57. С. 192-200.
6. Лазаревич А. А. Становление информационного общества: коммуникационно-эпистемологические и культурно-цивилизационные основания / А. А. Лазаревич; науч. ред. И. Я. Левяш. Минск : Беларусская наука, 2015. - 537 с.
7. Пунченко О. П. Фреймы для презентации современного этапа цивилизационного развития / О. П. Пунченко // Философия и социальные науки : Научный журнал. Минск : Белорусский государственный университет. 2014. №2. С.26 - 30.
8. Пунченко О. П., Лазаревич А.А. Інформатизація як засіб репрезентації інформаційних ресурсів суспільства // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії : [зб. наук. пр.]. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, – 2015. – Вип.63. – С.21-30.
9. Родждер, Еверетт М. Дифузія інновації / Пер. з англ. Василя Старка.- К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009.- 591 с.
10. Старжинский В. П., Цепкало В. На пути к обществу инноваций / В. П. Старжинский, В. В. Цепкало // Минск: РИВШ, 2016.- 446 с.
11. Колесникова И. А. Культура непрерывного образования: к обоснованию понятия / И.А. Колесникова // Научный электронный ежеквартальный журнал «Непрерывное образование: XXI век». – Выпуск 1(5), – Республика Карелия, Петрозаводск : 2014. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://petrsu.ru/>
12. Кочеткова О. Г., Остроумова Е. Н. Информационно-образовательная культура студента ВУЗа / О. Г. Кочеткова, О. Н. Остроумова// [Электронный ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Moztm/2010_5/21.pdf](http://cyberleninka.ru/article/n/informatsionno-obrazovatelnaya-kultura-studenta-vuza.3. Ortega-i-Gasset, X. Избранные труды: перев. с исп. / сост., предисл. и общ. ред. A. M. Руткевича. – М.: Весь Мир, 1997. – 704 с.13. Отич О. Культурологічна педагогічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти/ О. Отич // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <a href=).

14. Радугина О.А. *Образовательная культура общества как целостный социальный феномен / О. А. Радугина// Философия и образование.* - №1. – М : 2011. – С.130-141.
15. *Філософський енциклопедичний словник.* – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
16. Хемпдън-Търнър, Ч., Тромпенаарс, А. *Седемте култури на капитализма: ценостни системи за заботагяване в САЩ, Япония, Германия, Франция, Великобритания, Швеция, Холандия. Варна, ИК —ТедИна//, 1995.*
17. Якубовська М. *Культурологічна парадигма у науковій спадщині І. А. Зязюна / М. Якубовська // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково- методичний журнал.* - 2015.- № 1-2.- Львів: 2015.– С. 189 – 199.